

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ถึงความสอดคล้องของแนวคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการประยุกต์ใช้ในรูปแบบของธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ และเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสังคมนิยมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของสังคมนิยมตามมุมมองของนักปรัชญาตะวันตก คนสำคัญ เช่น เฟลโต คาร์ล มาร์กซ์ กับสังคมนิยมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท จากนั้นเพื่อให้เห็นจุดเด่นและจุดด้อยของแต่ละแนวคิดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิพากษ์แนวคิดทางสังคมในปรัชญาตะวันตกของมาร์กและเฟลโตตามมุมมองของพุทธปรัชญาเชิงสังคม เพื่อหาข้อสรุปที่ชัดเจนต่อไป

๔.๑ วิเคราะห์ความสอดคล้องของแนวคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการประยุกต์ใช้ใน รูปแบบของธัมมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาส

พุทธทาสภิกขุ ได้เสนอแนวคิดเรื่อง ธัมมิกสังคมนิยม ขึ้นมาในช่วงที่สังคมไทยกำลังอยู่ในช่วงวิกฤตทางสังคมและการเมืองอันเนื่องมาจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๑๕๑๖ โดยท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ว่า หมายถึง สังคมหรือสังคมนิยมที่ตั้งอยู่บนฐานของธรรมหรือประกอบด้วยธรรม คำว่า “ธรรม” ในที่นี้ ท่านใช้หมายถึงธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ ดังข้อความที่ว่า “ธรรมชาติแท้ ๆ มีลักษณะสังคมนิยม มีเจตนารมณ์ของสังคมนิยม มันเป็นตัวสังคมนิยม เพราะมันไม่มีอะไรที่อยู่ได้ตามลำพังคนเดียว ตัวเดียว ส่วนเดียว ธาตุเดียว อนุเดียว นีมันมีไม่ได้ มันต้องเป็นกลุ่มเป็นก้อนกันไปทั้งนั้น ในหนึ่งปริมาณก็อยู่อย่างสังคมนิยม” จะเห็นว่า ธรรมชาติที่พุทธทาสภิกขุมองว่ามีเจตนารมณ์สังคมนิยม ก็คือระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง ตั้งแต่สิ่งที่เล็กที่สุดระดับปรมาณู ๆ ไปจนถึงสิ่งที่กว้างใหญ่ระดับจักรวาล เจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาตินี้เองที่ช่วยค้ำจุนให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ได้

จากวิกฤตการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นดังกล่าว พุทธทาสภิกขุมองว่ามีสาเหตุมาจากสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ไม่เข้าใจในเรื่องของธรรมและปราศจากธรรมหล่อเลี้ยงจิตใจ ซึ่งคำว่า “ธรรม” ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ นั้น หมายถึง ธรรมในแง่ของ “ศีลธรรม” แต่ท่านมองถึงความผิดปกติที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีข้อความที่ท่านกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า สิ่งใดที่เป็นปกติได้ สิ่งนั้นย่อมเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม ซึ่งศีลธรรมดังกล่าวท่านมองว่าสามารถแบ่งได้ออกเป็น ๓ ระดับ นั่นคือ ศีลธรรมในแต่ละคน ศีลธรรมในแต่ละสังคม และศีลธรรมของคนทั้งโลก แนวคิดทางสังคมของพุทธทาสภิกขุถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นได้ว่า จะเน้นความหมายของธรรมในแง่ของการปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมมากกว่าความหมายในแง่อื่นๆ ในแง่ของการปฏิบัติธรรม ท่านพุทธทาสอธิบายว่า สมาชิกทุกคนในสังคมควรปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม และในแง่ของปฏิเวธธรรม ท่านพุทธทาสชี้ให้เห็นว่า การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติจะก่อให้เกิดความหลุดพ้นจากปัญหา การเน้นธรรมในความหมายทั้งสองน่าจะมีความเกี่ยวเนื่องกันมาจากการปฏิบัติในพระไตรปิฎก ที่ได้กล่าวถึงความเลิคนิเวศ ๓ ประการ การเห็นเลิคนิเวศ ได้แก่ การเห็นธรรม การปฏิบัติ

อันเลิศ ได้แก่การปฏิบัติตามธรรมที่เห็นแล้ว และการหลุดพ้นอันเลิศ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติตามธรรมที่ทำให้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวง^๑

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางการเข้าสู่อัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุแล้ว จะเห็นได้ว่าแนวคิดการปฏิรูปสังคมทั้งการปฏิรูปในระดับปัจเจกบุคคลและการปฏิรูปในระดับสังคม พุทธทาสภิกขุมักจะอ้างอิงพุทธพจน์และข้อความในพระไตรปิฎกเสมอ ดังนั้นในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงขอสรุปและนำเสนอความสอดคล้องของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องการนำไปประยุกต์ใช้ในอัมมิกสังคมนิยมตามประเด็นดังต่อไปนี้

๔.๑.๑. ความสอดคล้องของกฎปฏิจจสมุปบาทกับการพัฒนามนุษย์ในระดับปัจเจกบุคคล

กฎปฏิจจสมุปบาท เป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าทางศีลธรรม จริยธรรม ทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมที่ถูกต้อง อันทำให้ชาวพุทธมีคุณสมบัติของชาวพุทธที่แท้จริง ไม่คิด เชื่อและทำให้หลงใหลไขว่เขวออกนอกกลุ่มนอกทางหลักคำสอนที่แท้จริง ปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นแยกแยะได้อย่างชัดเจนว่าสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันอย่างเป็นกระแส ในภาวะกระแสนี้สามารถขยายความหมายออกไปให้เห็นได้อีกหลายมุม คือ

๑. สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันเนื่องอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันและกันต่อไป
๒. สิ่งทั้งหลายมีอยู่โดยสัมพันธ์กัน
๓. สิ่งทั้งหลายมีอยู่ด้วยอาศัยปัจจัยต่างๆ
๔. สิ่งทั้งหลายไม่มีความคงที่ อยู่อย่างเดิมแม้แต่ขณะเดียว
๕. สิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่โดยตัวของมันเองได้อย่างโดดเดี่ยว คือ ไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน

แม้ว่าการนำเอากฎปฏิจจสมุปบาทมาใช้เป็นหลักธรรมในการอธิบายกฎธรรมชาติของมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการตีความแบบตรงกันข้ามกับจารีตดั้งเดิมในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ได้รับการยอมรับมาเป็นเวลายาวนานในสังคมไทย แต่ความเข้าใจในกฎดังกล่าวจะทำให้มนุษย์เข้าใจสิ่งต่างๆในโลกได้ตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายที่ปรากฏเป็นรูปแบบต่างๆ ย่อมมีทั้งความเจริญและความเสื่อม ที่เป็นกระบวนการทางธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ เมื่อเรารู้ธรรมชาติเช่นนี้แล้ว ก็สามารถดำเนินชีวิตหรือมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ทำให้ถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติได้ ด้วยการรับรู้เหตุปัจจัยแห่งความทุกข์ และสร้างเหตุปัจจัยแห่งความสุขให้ถูกต้องควรแก่ที่จะเกิดผลดีละเว้นผลชั่วได้ การเข้าใจในกฎปฏิจจสมุปบาท สายเกิด (สมุทัยวาร) ที่แสดงการเกิดขึ้นของชีวิตที่มีความทุกข์ ซึ่งเป็นชีวิตที่เป็นไปตามแรงอวิชชา ตัณหา และอุปทาน จึงอยู่ด้วยความทุกข์ที่ยึดตัวกูของกู และการเข้าใจในกฎปฏิจจสมุปบาทสายดับ (นิโรธวาร) คือ สายความดับแห่งทุกข์เริ่มตั้งแต่ “เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ ฯลฯ” การดับอวิชชาเป็นการสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น ปัญญาคือความรู้จริง รู้ริยสัจ ๔ และเมื่อเข้าใจในหลักกฎธรรมชาติพื้นฐานดังกล่าวแล้ว มนุษย์ก็จะดำรงชีวิตอยู่ด้วยปัญญาที่สามารถนำพาชีวิตไปสู่ความสงบสุขได้

ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงสังคมที่มีปัญหาคือสังคมที่ขาดธรรม ซึ่งธรรมในที่นี้มิได้หมายถึงธรรมในแง่ของศีลธรรมเท่านั้น ในคำบรรยายและงานเขียนของท่านโดยทั่วไป ท่านใช้ธรรมในแง่ต่างๆรวมทั้งสิ้น ๔ ความหมายใหญ่ๆ คือ ธรรมในความหมายของสภาวะธรรม สังขารธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม อันเป็นการอธิบายถึงกฎของเหตุและผลและกฎแห่งกรรม กล่าวคือ เป็นกฎธรรมชาติที่กำหนดว่าสิ่งทั้งหลายย่อมมีสาเหตุ เกิดขึ้น เป็นไป และสิ้นสุด ตามสาเหตุนั้นๆ เมื่อมีเหตุก็มีผล เมื่อเหตุดับผลก็ดับ การใช้คำว่ากฎของเหตุ

^๑ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.) เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๒๘.

และผล เป็นการใช้ในความหมายทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงแต่เมื่อใช้คำว่ากฎแห่งกรรม จะเน้นความหมายทางจริยธรรมเช่นการทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว เมื่อเหตุดีผลก็ดี เมื่อเหตุชั่วผลก็ชั่ว เมื่อใช้คำว่า “กฎปฏิจกสมุปบาท” ซึ่งแปลว่ากฎแห่งการเกิดขึ้นโดยอิงอาศัยกัน ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่พุทธทาสภิกขุนำเสนอขึ้นมา ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดเรื่องธรรมหรือกฎธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ”หลักอิทัปปัจจยตา”ในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่อธิบายว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ได้เกิดขึ้นเองอย่างลอยๆ หรือเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์มาจากเทพเจ้าผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ธรรมดา แต่ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นมากก็เพราะมีเหตุปัจจัยอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งพุทธทาสภิกขุมองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาตินี้มีเจตนารมณ์เชิงสังคมอยู่ (ธัมมิกสังคมนิยม) เหตุที่ท่านมองอย่างนี้เพราะสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนดำรงอยู่โดยการอิงอาศัยกันตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเลยที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระ การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือยึดถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาติ ท่านโต้แย้งลัทธิปัจเจกนิยมและบริโภคนิยมว่าไม่ดำเนินเจตนารมณ์ของธรรมชาติ ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยขึ้นมาก็ดี การตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาก็ดี หรือสอนให้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรมก็ดี ล้วนแต่ทรงดำเนินเจตนารมณ์เชิงสังคมนิยมที่เกิดจากกฎธรรมชาติทั้งสิ้น

๔.๑.๒ ความสอดคล้องของแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการเมืองแบบธัมมิกสังคมนิยม

๑) แนวคิดทางการเมือง

การมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง หมายถึง การมีระบบการเมืองที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติอันเป็นกฎของเหตุและผล^๒ ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุระบบการเมืองที่ถูกต้อง คือ ระบบการเมืองแบบธัมมิกสังคมนิยมหรือระบบสังคมนิยมที่ปกครองด้วยธรรม ที่ถือหลักการ ๒ ประการ คือ (๑) หลักเตือนใจว่ามนุษย์ทุกคนเป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย^๓ (๒) มีหลักการดำเนินการที่ถือประโยชน์ของผู้อื่นและการกินดีอยู่ดีของสังคมส่วนรวมเป็นหลัก^๔ การมีแนวคิดที่ผู้อื่นเป็นผู้ที่ประสบกับความทุกข์มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่นเดียวกับเรา จำทำให้เราเกิดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและลดทอนความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางการเมืองดังกล่าวมีฐานความคิดมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพิจารณาจากหลักธรรมชาติเป็นแกนความคิด เป็นการจัดให้สังคมอยู่อย่างเป็นสุขโดยไม่ต้องใช้ อาญา และการบริหารจัดการความเป็นอยู่ของคนหมู่มาก ให้หมดปัญหา^๕ โดยใช้ศีลธรรมเป็นรากฐานธรรมชาติของการเมือง คือ การทำหน้าที่ ที่สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ^๖ พุทธทาสมองว่าสังคมที่ดีจะเกิดขึ้นได้ มนุษย์ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ โดยมองเพื่อนมนุษย์ในสังคมคือเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ต้องมีความเมตตากรุณา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ไม่

^๒ กฎของเหตุและผล กฎแห่งกรรม และกฎปฏิจกสมุปบาท ในพระพุทธศาสนาเป็นกฎเดียวกัน กล่าวคือเป็นกฎธรรมชาติที่กำหนดว่าสิ่งทั้งหลายย่อมมีสาเหตุ เกิดขึ้น เป็นไป และสิ้นสุด ตามสาเหตุนั้นๆ เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล เมื่อเหตุดับ ผลก็ดับ การใช้คำว่า “กฎของเหตุและผล” เป็นการใช้ในความหมายทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงแต่เมื่อใช้คำว่า “กฎแห่งกรรม” จะเน้นความหมายทางจริยธรรม เช่น การทำดีได้ดี การทำชั่วได้ชั่ว เมื่อมีเหตุดี ผลก็ดี เมื่อเหตุชั่วผลก็ชั่ว เมื่อใช้คำว่า “กฎปฏิจกสมุปบาท” ซึ่งแปลว่า “กฎการเกิดขึ้นโดยอิงอาศัยกัน เช่นนั้น จะใช้ความหมายเชิงสัทวิทยา (ontology) ว่าด้วยความมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งต้องอิงอาศัยสิ่งอื่นไม่ตายตัว และไม่ใช่ออมตะ เช่น อวิชชา (ความไม่รู้จริง) ทำให้เกิดสังขาร (ความคิดปรุงแต่ง) สังขารทำให้เกิดวิญญาณ (ธาตุรู้) เป็นต้น

^๓ พุทธทาสภิกขุ, *การเมืองคือธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๒.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔

^๕ พุทธทาสภิกขุ, *สังคมนิยมคัมภีร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘), หน้า ๕๙.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, *การเมืองคือธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๑๓), หน้า ๗๙-๘๐.

มีการกอบโกยกักตุนส่วนเกินโดยใช้กระบวนการตามหลักธรรมตามพระพุทธศาสนา ดังนั้นแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุจึงสอดคล้องกับแนวคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาทในแง่ของ สังคมต้องเป็นสังคมที่ดีงาม มีศีลธรรมเป็นรากฐานของสังคม และใช้ชีวิตที่สอดคล้องสมดุกับธรรมชาติและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ธรรมชาติ

๒) แนวคิดทางการเมืองปกครอง

การปกครองในทัศนะพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองของผู้นำที่ได้รับอำนาจมอบหมาย จากประชาชนให้มาทำหน้าที่ในการปกครอง ในลักษณะของสัญญาประชาคมที่ประชาชนพร้อมใจกันมอบอำนาจให้ผู้ปกครอง แต่มีพันธะสัญญาว่าจะปกครองโดยธรรม มีหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือน และลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวจะได้รับส่วนแบ่งผลผลิตจากคนในสังคมเป็นสิ่งตอบแทน จึงเรียกว่า มหาชนสมมติ คือ ผู้ที่คนทั่วไปสมมติขึ้นเรียกว่า กษัตริย์ เพราะเป็นหัวหน้าดูแลเขตหรือที่ทำกินเรียกว่า ราชอาณาจักร เพราะทำให้สุขใจโดยการให้ความเป็นธรรม ในจกักวัตติสูตรมีการกล่าวถึงหลักการปกครองโดยชอบธรรมของราชา ไว้ในจักรวรรดิวัติ ๑๒ ประการ ซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าลัทธิการรักษาสังคมสงบเรียบร้อยของสังคมอันเป็นหน้าที่ของ “มหาชนสมมติ” ในอัครคณสูตรนั้นไม่เพียงพอ เพราะการที่ผู้นำจะรักษาสังคมสงบนั้นไว้ได้นั้น นอกจากจะต้องทำหน้าที่ทำนุบำรุงประชาชนมิให้อดอยากแล้ว หลักการปกครองที่ชอบธรรมก็เป็นเรื่องสำคัญที่ผู้ปกครองจะต้องจัดการให้ดี หากเรื่องดังกล่าวบกพร่องรัฐก็พาคนไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิตไม่ได้ ดังนั้นคือพระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมกับหลักการปกครองรัฐเป็นสิ่งที่สอดคล้องสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ ว่าการเลือกใช้ระบบการเมืองใดและเป็นประโยชน์ในสังคมมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับบทบาทหน้าที่ของบุคคลต่างๆ ที่เป็นสมาชิกของสังคม ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ในระบบธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุผู้ปกครองสูงสุดต้องเป็นราชาผู้ถือราชธรรม ๑๐ เป็นสำคัญ

๓) แนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครอง

แนวคิดเรื่องราชาที่ปกครองโดยธรรม เป็นแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนา โดยมีการกล่าวถึงการปกครองโดยธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ว่าเป็นราชาที่ทรงด้วยทศพิธราชธรรม ที่มีเมตตาต่อประชาชนในปกครองอย่างเสมอภาค ไม่กดขี่ข่มเหง ในไตรภูมิพระร่วง ได้กล่าวสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมราชาไว้ว่าสังคมควรถูกปกป้องด้วยผู้ทรงคุณธรรม ลักษณะของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าคนมีคุณธรรมเป็นผู้ปกครอง สังคมทั้งระบบก็จะดีไปด้วย เพราะสังคมการเมืองที่ดีเกิดขึ้นจากผู้นำทางการเมืองที่มีศีลธรรม และการเอาใจใส่ต่อสวัสดิภาพของประชาชนมากกว่าตนเอง ผู้นำต้องเข้มแข็งฉลาดเฉลียว และเที่ยงธรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดหลักของการปกครองในแบบธัมมิกสังคมนิยม ที่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมความรับผิดชอบของผู้นำหรือผู้ปกครองเกือบทั้งหมด คุณสมบัติของผู้ปกครองที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงมากที่สุด คือ ทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิวัตร หลักพรหมวิหาร ๔ และมรรคมรรค ๘ ซึ่งในพระสูตรเหล่านี้มีการแสดงธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมของราชาผู้ปกครอง โดยได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองในภาพรวมที่ว่า หน้าที่ของผู้ปกครองจะต้องทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างทั่วถึง เป็นหลักการปกครองที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับประชาชน โดยเน้นการบำรุงขวัญจิตใจของผู้ใต้ปกครอง การสงเคราะห์ประชาชน และการพัฒนาสติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธัมมิกราชา ที่มีปรากฏในธัมมิกสังคมนิยมของพุทธทาสภิกขุ

^๗ ทวีวัฒน์ บุญทกทวีวัฒน์, พุทธทาสภิกขุกับทฤษฎีธรรมิกสังคมนิยม, หน้า ๔๔.

๔) แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง

การปกครองที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองอยู่ ๒ รูปแบบ คือ ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบบสามัคคีธรรม ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการปกครองรูปแบบใด ผู้ปกครองจะต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย หมายความว่าผู้ปกครองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ในการปกครอง

ธัมมิกสังคมนิยม คือ แนวคิดทางสังคมที่มีอุดมคติที่เห็นแก่ประโยชน์ของสังคม และก็เป็นธัมมิกะ คือประกอบไปด้วยธรรม ไม่ใช่ नियมวัตถุ แต่ नियมธรรมะ नियมความถูกต้อง ไม่ได้เกลียดวัตถุ แต่จะใช้วัตถุเป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ส่วนสังคมนิยมบางคนอาจจะไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง ท่านพุทธทาสภิกขุอธิบายว่า แท้จริงคำว่า “สังคมนิยม” และแม้แต่คำว่า “เผด็จการ” มีความหมายที่แตกต่างจากแนวคิดเกี่ยวกับสังคมนิยมโดยทั่วไป หลายคนเข้าใจว่า ความหมายเหมือนกับสังคมนิยม ที่เป็นสังคมนิยมมิวนิสต์ จึงทำให้เกิดอคติและปฏิเสธระบบทั้งสองอย่างสิ้นเชิง ท่านพุทธทาสชี้ให้เห็นว่าระบบทั้งสองนี้ไม่มีอะไรเสียหายในตัวของมันเอง ท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายของคำทั้งสองในลักษณะที่กว้าง เป็นกลาง และไม่เฉพาะเจาะจง คือ สังคมนิยมหมายถึง ระบบหรือแนวปฏิบัติเพื่อเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่สมาชิกทุกคนของสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนเผด็จการหมายถึง ระบบการดำเนินการโดยอำนาจจากบุคคลผู้เดียว ดังนั้นการเสนอแนวคิดการมีระบบการเมืองที่ถูกต้องตามรูปแบบธัมมิกสังคมนิยม ก็คือการมีประมุขเพียงผู้เดียวคือพระราชา ซึ่งแนวคิดเรื่องราชาเป็นใหญ่เพียงผู้เดียวของพุทธทาสภิกขุนี้ มิได้แสดงว่าแนวคิดของท่านเป็นปฏิปักษ์ต่อระบบประชาธิปไตยแต่อย่างใด แต่ท่านมีมุมมองว่าการหาผู้ปกครองผู้มีธรรมเพียงผู้เดียว มาปกครองประเทศย่อมง่ายกว่าการทำให้คนทั้งประเทศมีธรรมและรู้จักปกครองตนเอง การให้ผู้มีธรรมปกครองด้วยเผด็จการนั้น ย่อมให้ความผาสุกยุติธรรมแก่ทุกคนได้มากกว่าการอยู่อย่างเสรีแต่ปราศจากธรรม ดังที่ท่านพุทธทาสชี้ให้เห็นถึง ความเป็นเผด็จการของพระพุทธเจ้าในการปกครองคณะสงฆ์ ในขณะที่ธรรมของธรรมราชา คือการทำตามกฎธรรมชาติดำเนินที่ อันได้แก่ การกระทำเพื่อความสุขความเจริญของประชากรเป็นหลัก ส่วนของสมาชิกของสังคมในทุกสาขาอาชีพก็ต้องทำตามกฎธรรมชาติและหน้าที่ของตนเช่นกัน โดยท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า เมื่อทุกคนทำตามหน้าที่ ก็จะสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่สังคมได้เต็มที่เช่นกัน

๔.๑.๓ ความสอดคล้องของหลักราชธรรม ๑๐ กับหลักการปกครองในรูปแบบธัมมิกสังคมนิยม

แนวคิดเรื่องราชาที่ปกครองโดยธรรม เป็นแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งในสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ได้มีการกล่าวถึงธรรมอันเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครองบ้านเมือง ที่เรียกว่า ราชธรรม ๑๐ หรือทศพิธราชธรรม^๕ ๑๐ ประการ ประกอบไปด้วย ๑ ทาน แพล การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญประโยชน์ ๒) ศีล แปลว่า ความประพฤติดีงาม คือ สรรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ ๓) ปริจจาคะ แปลว่า การบริจจาค คือ การเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ๔) อาชชวะ แปลว่า ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ๕) มัททวะ แปลว่า ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองศ์ มีความสง่างามเกิดแต่ท่วงทีกริยาที่สุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดีแต่มีขาดยำเกรง ๖) ตบะ แปลว่า ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้าครอบงำอำยัยจิต ระวังยับยั้งข่ม

^๕ หมายถึง ธรรมของพระราชา, กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง. (พ.ชา.๒๘/๒๔๐/๘๖.)

ใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอมีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ ๗) อักโกธะ แปลว่า ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและการกระทำต่างๆผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความและการกระทำด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง ๘) อวิหิงสา แปลว่า ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก๊าะภาษี ขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง ๙) ขันติ แปลว่า ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกย่ำหยันด้วยคำเสียดสี ถากถางอย่างใด ก็ไม่หมกคําลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยธรรม ๑๐) อวิโรธนะ แปลว่า ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลามสัการะ หรืออวิชฺฐารมณํ อนุชฺฐารมณํใดๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม ก็ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวสนับสนุนแนวคิดเรื่องธรรมราชาไว้ว่าสังคมควรถูกปกป้องด้วยผู้ทรงคุณธรรม ลักษณะของผู้ปกครองเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าคนมีคุณธรรมเป็นผู้ปกครอง สังคมทั้งระบบก็จะดีไปด้วย เพราะสังคมการเมืองที่ดีเกิดขึ้นจากผู้นำทางการเมืองที่มีศีลธรรม และการเอาใจใส่ต่อสวัสดิภาพของประชาชนมากกว่าตนเอง^๙ ผู้นำต้องเข้มแข็งฉลาดเฉลียว และเที่ยงธรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดหลักของการปกครองในแบบธัมมิกสังคมนิยม ที่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมความรับผิดชอบของผู้นำหรือผู้ปกครองเกือบทั้งหมดระบอบการเมืองในอุดมคติสำหรับพุทธทาสภิกขุก็คือระบอบราชาธิปไตยที่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่าระบอบดังกล่าวพัฒนาขึ้นมาจากระบบที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติและเป็นไปตามธรรมชาติ^{๑๐} เนื่องจากท่านมองว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติจะต้องมีจุดศูนย์รวมเสมอ ฉะนั้นแล้ว ‘ราชา’ จึงเปรียบเสมือนจุดศูนย์รวมของคนทั้งสังคม ไม่ต่างไปจากดวงอาทิตย์ที่เป็นจุดศูนย์รวมของระบบสุริยจักรวาล^{๑๑} เป็นต้น ทว่าระบอบราชาธิปไตยที่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรมที่พุทธทาสภิกขุกล่าวถึงนั้นไม่ได้หมายถึงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กษัตริย์ครองอำนาจอย่างสมบูรณ์เบ็ดเสร็จเด็ดขาดและสามารถตัดสินใจไปตามที่ตนเองต้องการและสืบทอดตำแหน่งผ่านชาติกำเนิดแต่เพียงแบบเดียวเท่านั้น เนื่องจาก สำหรับพุทธทาสภิกขุแล้ว ‘ราชา’ ไม่ได้หมายถึงผู้ปกครองที่เป็นกษัตริย์โดยชาติกำเนิดแต่เพียงอย่างเดียว แต่สามารถจะหมายถึงความไปถึงผู้นำ หัวหน้า ประธานาธิบดี หรือ ประมุข ในระบอบการปกครองแบบใดก็ได้ที่สามารถทำหน้าที่ปกครองและสามารถทำให้ประชาชนเกิดความยินดีและความพึงพอใจ^{๑๒} นอกจากนี้ ท่านยังอธิบายว่าระบอบราชาธิปไตยสามารถจะมีได้หลายรูปแบบ อย่างเช่น ราชาธิปไตยเผด็จการแบบพระเจ้าอโศกที่ทำการบังคับพลเมืองของตนเอง หรือ ระบอบราชาธิปไตยเผด็จการแบบทูลราช ราชาธิปไตยแบบพ่อปกครองลูกของพ่อขุนรามคำแหง

^๙ ทวีวัฒน์ บุญทกวิวัฒน์, *พุทธทาสภิกขุกับทฤษฎีธัมมิกสังคมนิยม*, หน้า ๔๔.

^{๑๐} โดยท่านอธิบายว่า “พระเจ้าสมมตราชกษัตริย์องค์แรกในโลกนี้เราจะนึกถึงกันถึงเรื่องราวในอัครคัมภีร์สูตรที่ว่ามนุษย์ดินรนไปจนเกิดบุคคลที่เรียกว่า ราชา ราชา ขึ้นมา คือผู้ที่ทำความพอใจให้เป็นคนแรกในโลก นั่นคือระบบสังคมนิยมเบื้องต้น เพราะก่อนนั้นมนุษย์เริ่มเห็นแก่ตัวตามเสรีนิยม จนทนกันอยู่ไม่ได้ จนเกิดพระราชาคนแรกนี้ขึ้นมาจัดระบบสังคมนิยมอยู่มากระทั่งวันหนึ่งมนุษย์พูดหลุดปากออกมาว่า พอใจ พอใจ คำว่า พอใจ นี้ที่เป็นภาษาบาลีว่า ราชา คำว่า รช แปลว่า พอใจ หรือ ยินดี รูปศัพท์เต็มรูปเป็นนามนามคำหนึ่งคือคำว่า ราชา เขาตะโกนออกมาว่า ราชาฯ ราชาฯ ทั่วไปในคนหมู่นั้น คำนี้ก็เกิดขึ้นมาเป็นชื่อเรียกของคนๆ นั้น ที่ถูกสมมติขึ้นว่าราชา มาจากคำที่มีความหมายว่าพอใจ” ดู พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๒๙). *ธัมมิกสังคมนิยม*. หน้า ๗๐.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๕๐). *พระราชา กำลังเพื่อความชนะอย่างสูงสุดทุกชนิด*. หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๔๗). *ธรรมะกับการเมือง*. หน้า ๓๓๐.

หรือ ระบบราชาธิปไตยแบบกลุ่มอย่างกษัตริย์ลิจฉวีที่รักษาวรรณกษัตริย์ไว้สำหรับการปกครองบ้านเมือง^{๑๓} เป็นต้น

แต่สิ่งสำคัญที่ต้องตระหนักก็คือระบอบการปกครองในอุดมคติหรือแบบธรรมราชานี้ก็ไม่สามารถจะนำมาใช้ได้ในทุกกรณี เนื่องจากพุทธทาสภิกขุมองว่าการจะเลือกใช้ระบอบการปกครองแบบใดนั้นจะต้องพิจารณาจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นหลัก โดยท่านกล่าวในเรื่องนี้ว่า จะต้องดูปัญหาเฉพาะหน้าในเชิงปฏิบัติจริงหรือการนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงด้วย^{๑๔} ตัวอย่างเช่น ท่านได้กล่าวไว้ว่าหากเราต้องการสร้างธัมมิกสังคมนิยมขึ้นในกองทัพเราก็ต้องใช้ระบอบเผด็จการ หรือหากว่าประชาชนในสังคมได้รับการศึกษามากเพียงพอ^{๑๕} และมีความอดทนอดกลั้นหรือสามารถบังคับตัวเองได้ เราก็สามารถจะสร้างธัมมิกสังคมนิยมในระบอบประชาธิปไตยได้ โดยจะเรียกว่าเป็น ธัมมิกประชาธิปไตย เป็นต้น^{๑๖} แต่สิ่งที่สำคัญก็คือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมนั้นๆ จะต้องเป็นไปโดยหลักการธัมมิกสังคมนิยมนั่นเอง

๔.๑.๔ ความสอดคล้องของหลักเศรษฐกิจในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเศรษฐกิจในธัมมิกสังคมนิยม

ในสมัยพุทธกาลเป็นสังคมแห่งการแสวงหาวัตถุผลผลิตเพื่อการดำรงชีพพระพุทธเจ้าไม่ทรงกล่าวถึงการนำระบบทรัพย์สินส่วนกลางมาใช้กับสังคมคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน แต่ทรงมุ่งให้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนต้องมีระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัว ดังจะเห็นได้จากหลักธรรมในด้านเศรษฐกิจที่ทรงสอนให้อุบาสกอุบาสิกา ขยันขันแข็งในการทำมาหากิน เช่น ชาวพุทธจะต้องไม่ประกอบมิถนาคาชีวะ ๕ อย่าง คือ การค้าอาวุธ ค้ามนุษย์ ค้าขายสัตว์ ค้าขายของมีนเมา และยาพิษ^{๑๗} นั้นหมายถึงชาวพุทธจะต้องเอาใจจริงเอาใจสั่งในการจัดการเศรษฐกิจของตน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น^{๑๘} คือ การแสวงหาทรัพย์และรักษาทรัพย์ การบริหารจัดการทรัพย์

และการใช้ทรัพย์ให้เป็นประโยชน์

โดยหลักการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงรังเกียจความยากจน ความขี้เกียจ ชาวพุทธจะต้องร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี จะต้องเป็นคนฉลาดอดออม ตื่นตัว ขยันขันแข็งและต่อสู้ในการทำมาหากิน เพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก และเพื่อก้าวไปสู่สังคมแห่งอิสรภาพด้านเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางด้านเศรษฐกิจในธัมมิกสังคมนิยมในแง่ของการจัดวางระบบสังคมที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับอาชีพ หน้าที่การงาน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อยู่บนหลักศีลธรรม เพราะพุทธทาสภิกขุมองว่า คำว่า เศรษฐกิจที่ถูกต้องจริงๆ ก็คือระบบศีลธรรมในแง่ที่เกี่ยวกับเรื่องที่จะต้องกินต้องใช้ เป็นสิ่งที่ต้องประกอบอยู่ด้วยศีลธรรมโดยตรง ในสังคมนั้นจำเป็นต้องมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง เพราะเศรษฐกิจมีอิทธิพลการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคมมาก ระบบ ธัมมิกสังคมนิยม เป็นระบบที่รวมคนมีงมงีกับคนยากจนเข้าด้วยกันแล้วทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นระบบที่ทำงานที่มีค่าน้อยให้มีความมาก หรือทำให้สิ่งที่ไม่มีความกลายเป็นของมีค่าสูงสุด

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๕๐). พระราชา กำลังเพื่อความชนะอย่างสูงสุดทุกชนิด. หน้า ๗๑.

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๒๙). ธัมมิกสังคมนิยม. หน้า ๘๙.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๔๗). ธรรมะกับการเมือง. หน้า ๕๔๔-๕๔๕.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ. (๒๕๑๙). ราชภิกษุ. หน้า ๑๑-๑๒.

^{๑๗} อภ.ปญจก (ไทย)๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^{๑๘} พระมหาดวงเด่น วิฑูฒาโณ, “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการเมืองของคาร์ล มาร์กซ”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕

๔.๒. เปรียบเทียบความต่างระหว่างแนวคิดทางสังคมในปรัชญาตะวันตก และในพุทธปรัชญาเถรวาท

แนวคิดทางสังคมเป็นเรื่องราวที่เริ่มต้นเกิดขึ้น เมื่อมนุษย์มารวมตัวอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นธรรมชาติของการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ย่อมมีเรื่องกระทบกระทั่ง เมื่อมนุษย์ในสังคมมีจำนวนมากขึ้น สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ความสัมพันธ์ของคนในสังคมก็ย่อมมีความซับซ้อนตาม สิ่งนี้จึงกลายมาเป็นปัญหาและปัญหาที่ว่านี้ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการกับตัวมันเอง

ระบบการจัดการปัญหาข้างต้นมีหลายระบบ อาจจำแนกได้ออกเป็นสองระบบด้วยกัน คือ ระบบมุ่งแก้ปัญหาภายใน กับระบบที่มุ่งแก้ปัญหาภายนอก ระบบการแก้ปัญหาภายในอาจจะต้องเริ่มต้นพิจารณาถึงลักษณะของความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ความเชื่อ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่จะต้องแก้ปัญหาโดยการมุ่งขัดเกลาภายในตนเอง ส่วนระบบที่สองต่างจากระบบแรกตรงที่ให้ความสำคัญกับการให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบสังคม เช่นการใช้กฎหมาย ระเบียบวินัย ระบบการเมืองการปกครอง และการวางระเบียบกฎหมายสำหรับการลงโทษผู้กระทำความผิด เป็นต้น

ในประวัติศาสตร์ความคิดของมนุษย์ มีผู้พยายามหารูปแบบและเหตุผลที่จะทำให้มนุษย์อยู่รวมกันอย่างสงบสุข ซึ่งรูปแบบของการแก้ปัญหาเกี่ยวกับสังคมสิ่งเหล่านี้มักจะรวมไปถึงรูปแบบของการปกครองด้วย ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างแนวคิดทางสังคมในปรัชญาตะวันตก และในพุทธปรัชญาเถรวาท ในที่นี้ผู้วิจัยจะตีความคำว่าแนวคิดทางสังคมและแนวคิดทางการเมืองควบคู่กันไป และเพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างแนวคิดทางสังคมของปรัชญาตะวันตกและปรัชญาพุทธเถรวาท ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบเฉพาะแนวคิดของผู้ที่เริ่มต้นจุดประกายแนวคิดสังคมนิยมในสังคมตะวันตก คือเพลโต และแนวคิดของผู้ที่ถูกเรียกว่า เป็น บิดาของแนวคิดเรื่องสังคมนิยม คือ คาร์ล มาร์กซ์ กับนักปรัชญาพุทธเถรวาทที่นำแนวคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนามาสู่การประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาสังคมในปัจจุบัน คือ ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านนั้น ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปประเด็นการเปรียบเทียบได้ดังนี้

๔.๒.๑ เปรียบเทียบแนวคิดทางการเมือง

๑) ประเด็นที่เหมือนกัน

การเมืองที่ดี คือ การทำงานของรัฐที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายและอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ดังนั้นคุณลักษณะของการเมืองที่ดี คือ การแสดงบทบาทและหน้าที่ของผู้ปกครองที่ได้รับฉันทาคติจากสังคมมาแล้ว จะต้องบริหารจัดการให้เป็นไปตามความต้องการของคนในสังคม

จากผลการเปรียบเทียบความแตกต่าง แนวคิดทางการเมืองที่ดีคือการเมืองที่ประกอบไปด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งถือว่าเป็นหลักคุณธรรมที่นักการเมืองจะต้องนำไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม แนวคิดทางการเมืองในปรัชญาตะวันตกกับแนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า มีลักษณะที่เหมือนกันคือ เป็นสังคมนิยมอุดมคติมีเป้าหมายทางการเมือง ที่ใช้คุณธรรมและศีลธรรมเป็นรากฐานในการกำหนดคุณค่า และใช้ชีวิตที่สอดคล้องสมดุลสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคม และอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ตามธรรมชาติที่มีผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรมเป็นผู้ที่กำหนดการดำเนินชีวิตของคนในสังคม อุทิศตัวและทำทุกอย่าง เพื่อประโยชน์ของสังคม มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการตัดสินใจ ทั้งแนวคิดจะปฏิเสธการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะนักคิดคนสำคัญ เช่น เพลโต ที่เชื่อว่า คนเราไม่ได้ถูกสร้างมาให้ทัดเทียมกัน ซึ่ง

คนจำนวนน้อยที่มีคุณสมบัติทางด้านความเฉลียวฉลาดเท่านั้น ที่สามารถเรียนรู้ โดยมีเกณฑ์ตรวจสอบ นักการเมืองที่จะทำให้สังคมการเมืองดี ๔ ประการคือ ความฉลาด ความกล้าหาญ ความรู้จักประมาณ และความยุติธรรม^{๑๙}

ในขณะที่แนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาเถรวาท เริ่มมาจากแนวคิดที่ว่า การจัดระบบทางสังคมเกิดมาจากความขัดแย้งและการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์และการจัดการระบบการเมืองที่ดี โดยมีความมุ่งหมายที่ต้องการสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ให้เป็นสังคมที่ดี ในอันที่จะก่อให้เกิดความผาสุกของประชาชน ให้ประชาชนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก และความสามัคคี โดยเน้นลงไปสู่ตัวบุคคล ซึ่งถ้าพิจารณาแบบผิวเผินอาจเข้าใจได้ว่า หลักคำสอนในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นปัจเจกภาพ (individual) คือ เน้นความสำคัญของปัจเจกชนมากกว่าสังคม แต่ในหลักของความ เป็นจริงการให้ความสำคัญแก่ปัจเจกบุคคลจะช่วยให้เกิดผลดีต่อสังคมโดยรวม เพราะเมื่อทุกคนปฏิบัติดีใช้ หลักธรรมในการดำเนินชีวิตโดยพร้อมเพรียงกันสังคมย่อมปราศจากปัญหา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้ถูกนำไปสู่แนว ปฏิบัติโดยนักปราชญ์คนสำคัญของไทย คือ พุทธทาสภิกขุ ซึ่งได้กล่าวถึงแนวคิดทางการเมืองที่ดีคือ การเมืองที่ ประกอบไปด้วยธรรม โดยธรรมที่ใช้ตรวจสอบนักการเมืองหรือผู้นำรัฐ ที่ท่านพุทธทาส กล่าวถึงมากที่สุด คือ ทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิวัตร หลักพรหมวิหาร ๔ และมรรคมงคล ๘ ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวถึงอันเป็น ธรรมอันยิ่งใหญ่ของผู้ครองรัฐ

ประเด็นที่แตกต่าง

แนวคิดทางการเมืองในปรัชญาตะวันตกทั้งของเพลโต และ คาร์ล มาร์กซ์ เป็นลักษณะ แนวคิดที่ใช้หลักการควบคุมบังคับ โดยใช้เหตุผลจากการกำหนดองค์ประกอบของคนที่รัฐให้สอดคล้องกัน เพราะถ้าหากคนกับรัฐเป็นไปตามกำหนด ก็เหมือนกับบังคับให้คนมีความสุข เช่น กรณีแนวคิดของเพลโต นักปราชญ์มีสิทธิที่จะศึกษาระดับสูง ๆ แต่ไม่มีสิทธิที่จะมีความสุขทางวัตถุ หรือเมื่อถูกกำหนดลงไปว่าเป็นคน ชนชั้นใดแล้ว ก็จะไม่มีโอกาสเปลี่ยนแปลง คงต้องทำหน้าที่เดิมตลอดไป หรือแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ ที่มอง ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน โดยไม่ได้สนใจว่า โดยแท้จริงแล้วมนุษย์แม้จะมีความเท่าเทียมกันทาง กายภาพก็จริง แต่ระดับสติปัญญาของแต่ละคนย่อมไม่เท่ากัน ดังนั้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าแนวคิดทางการเมือง ในปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่จึงเป็นรูปแบบสังคมตายตัว ลักษณะทางสังคมอุดมคติส่วนใหญ่ เกิดจากการ ใช้ความพยายามเข้าถึงภาพลักษณ์และความเห็นในอุดมคติ โดยใช้การวิเคราะห์แบบอุปมาน และวิภาษวิธีคือ การโต้แย้งด้วยเหตุผล ในขณะที่แนวคิดทางการเมืองในพุทธปรัชญาพุทธเถรวาท จะมีมุมมองว่าสังคมมนุษย์ ควรดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและเป็นไปตามกฎธรรมชาติ และมีความเป็นกัลยามิตรต่อกัน เน้นการ สอนให้มนุษย์เสียสละแบ่งปัน และไม่ให้กักตุนส่วนเกิน กิจกรรมในชีวิตประจำวันที่สุดคล้องเกื้อกูลกับ ธรรมชาติ การผลิตก็ไม่ทำลายความสมดุลของธรรมชาติ การบริโภคก็มุ่งบริโภคโดยรู้จักกับความประมาณ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือต้องการให้สังคม อยู่แบบสอดคล้องกับธรรมชาติตามความเป็นจริง

^{๑๙} พระสานนท์ จรณธมโม (เตียนวน),การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของเพลโต กับ ของพระพุทธมุนาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย),๒๕๔๙.

๔.๒.๒ เปรียบเทียบแนวคิดทางการเมืองการปกครอง

๑) ประเด็นที่เหมือนกัน

แนวคิดทางการเมืองการปกครองในปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงหลักของความเสมอภาคหรือหลักความยุติธรรมในสังคมตามความคาดหวังของความเชื่อของตนเอง เช่น เพลโต เชื่อว่า วิธีการปกครองที่ทรงความยุติธรรมสูงสุด คือ การแบ่งชนชั้นและหน้าที่ของพลเมือง ทำหน้าที่รับผิดชอบงานต่างๆตามความเหมาะสมและสมรรถภาพ^{๒๐} โดยไม่ก้าวร้าวหน้าที่ของกันและกัน โดยมีผู้ปกครองที่เรียกว่า ราชาปราชญ์ เพลโตไม่เห็นด้วยที่จะให้ประชาชนทุกคนมาร่วมกันปกครอง เพราะมนุษย์ส่วนใหญ่ไม่มีความสามารถที่จะปกครองตนเอง หรือผู้อื่นได้ เพราะคนส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้วิชาและความเคยชิน การปกครองเป็นศิลปะจึงจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญและมีคุณธรรมมาปกครอง จึงเป็นการปกครองที่เที่ยงธรรม ราชาปราชญ์เท่านั้นเหมาะสมที่สุดในการทำหน้าที่ปกครองมนุษย์ เพราะราชาปราชญ์เปรียบเหมือนสมอของคนในสังคม^{๒๑} ชนชั้นผู้พิทักษ์ มีหน้าที่ป้องกันศัตรูจากภายนอกและพิทักษ์รักษาความสงบเรียบร้อยภายใน แนวคิดทางการเมืองการปกครองของเพลโตจึงเป็นสังคมเผด็จการที่อำนาจของกษัตริย์หรือของราชาปราชญ์เท่านั้นที่กำหนดความเป็นไปของสังคม ประชาชนไม่มีเสรีภาพนอกจากต้องเชื่อฟังพระราชา โดยที่สมาชิกในสังคมต้องปฏิบัติตามหน้าที่ตามตำแหน่งของตนอย่างเคร่งครัด แนวคิดทางการเมืองการปกครองดังกล่าวจึงมีลักษณะเหมือนแนวคิดทางการเมืองการปกครองในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่กล่าวถึงลักษณะของการปกครองที่ดีคือ คือ การปกครองที่มีการมอบอำนาจ และการตัดสินใจแก่ผู้ปกครองสูงสุดแต่เพียงผู้เดียว โดยมีเงื่อนไขว่า ผู้ปกครองนั้นจะต้องใช้หลักการปกครองโดยธรรมที่เรียกว่า ธรรมราชา โดยธรรมราชาดังกล่าวจะมีหน้าที่ ดูแลทุกข์สุข ปกป้องภัยอันตราย และตัดสินใจคดีความของผู้กระทำความผิดอย่างถูกต้องยุติธรรม

๒) ประเด็นที่แตกต่าง

แนวคิดทางการเมืองการปกครองในปรัชญาตะวันตก โดยเฉพาะของ เพลโต หรือ คาร์ล มาร์กซ์ จะเป็นรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการ โดยมีผู้มีอำนาจการปกครองเพียงคนเดียว เช่นเดียวกับแนวคิดเรื่องธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท แต่ประเด็นที่แตกต่างก็คือ เผด็จการแบบธรรมราชาในพุทธปรัชญาเถรวาท วิธีการเผด็จการมีจุดมุ่งหมายเป็นเพียงวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งประเด็นดังกล่าวพุทธทาสภิกขุได้กล่าวว่า เป็นการเผด็จการโดยธรรม โดยมีจุดประสงค์เพื่อความรวดเร็วในการพัฒนาสังคมและเพื่อประโยชน์ของประชาชนที่จะได้รับ ซึ่งแตกต่างจากทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก ที่พิจารณาได้ว่า คำว่า เผด็จการ จะถูกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนอำนาจและให้ความสำคัญกับมนุษย์ในชนชั้นการปกครองเท่านั้น

๔.๒.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครอง

๑) ประเด็นที่เหมือนกัน

แนวคิดเรื่องการเมืองการปกครอง ในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาเถรวาทมีความเห็นตรงกันว่า ผู้ปกครองที่เข้ามาปกครองจะต้องมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน และมีลักษณะที่เหมือนกันในแง่ของการให้ความสำคัญของผู้ปกครอง เช่น ผู้นำตามแนวคิดของเพลโต (Plato) เชื่อในเรื่องของราชาปราชญ์ ว่าเป็นหัวใจของการปกครองสูงสุดในสังคม เป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรมและมีสติปัญญา เป็นมันสมองและเป็นผู้ที่กำหนดการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ส่วนแนวคิดของคาร์ล มาร์ก และแนวคิดแบบพุทธปรัชญาเถรวาท มีความเชื่อในเรื่องของการคัดเลือกผู้นำสูงสุด ไวฑูลสมาธิกในสังคมเหมือนกัน จะมีส่วนที่แตกต่างกันก็คือ ใน

^{๒๐} ทินพันธุ์ นาคะตะ, นักคิดผู้ยิ่งใหญ่ของโลก : ปรัชญาและทฤษฎีการเมือง, หน้า ๒๖๗.

^{๒๑} พระชยากร ชยาโร (พลสวัสดิ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)”, หน้า ๑๖๒.

พุทธปรัชญาเถรวาทจะอยู่ในรูปแบบของ ธรรมราชา และมีส่วนเกี่ยวกับการตัดสินใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของรัฐ ส่วนในแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ จะอยู่ในรูปแบบของผู้ดูแลจัดสรรผลผลิตเท่านั้น

๒) ประเด็นที่แตกต่าง

แนวคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองทั้งปรัชญาตะวันตกและพุทธปรัชญาเถรวาท มีความแตกต่างในเรื่องของกระบวนการ การได้มาซึ่งผู้ปกครอง เช่น ราชาปราชญ์ของเพลโต ใช้วิธีการคัดเลือกราชาปราชญ์โดยระบบการศึกษา เพราะเพลโตเชื่อว่าการศึกษาคือการสร้างคนให้เป็นนักปกครอง^{๒๒} แม้เพลโตจะให้ความสำคัญกับการศึกษา แต่เพลโตก็ยังเชื่อในความแตกต่างของมนุษย์โดยธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อผ่านการศึกษาครบทั้ง ๓ ระยะ ก็จะได้บุคคลที่มีคุณสมบัติที่จะเป็นราชาปราชญ์ ระบบการศึกษาของเพลโตจึงลักษณะที่แบ่งแยกประชาชน ตามธรรมชาติของแต่ละคน คือ พวกที่มีธรรมชาติรักการผลิตจะถูกคัดออกเมื่อจบการศึกษา ระยะแรก เพื่อทำหน้าที่เป็นราษฎร พวกที่รักความกล้าหาญ ต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ จะถูกจัดเป็นทหาร และผู้ที่รักความรู้ ซึ่งมีส่วนน้อย ก็จะเป็นชนชั้นนักปกครอง ระบบการศึกษาของเพลโตจึงกลายเป็นกระบวนการแบ่งแยกชนชั้นของมนุษย์ไปโดยปริยาย แนวคิดของเพลโตถูกวิจารณ์ว่าให้ความสำคัญกับชนชั้นปกครองจนเกินไป โดยต้องการกำหนดวิถีชีวิตให้แก่ผู้อื่น มีอุดมการณ์และมุ่งให้สังคมมนุษย์เป็นไปตามรูปแบบชีวิตที่ตนกำหนดขึ้นตามแนวปรัชญาของตนเอง ตามความเป็นจริงแล้ว สังคมการเมืองจะประสบความสำเร็จและสมบูรณ์แบบใด ต้องอาศัยความร่วมมือประสานสอดคล้องจากพลเมืองของรัฐทุกฝ่าย คือทั้งตัวผู้ปกครองและประชาชนผู้ถูกปกครอง และยังต้องสร้างแนวคิดใหม่มาเป็นกลไก แบบฉบับ มาตรฐาน อุดมการณ์และแนวปฏิบัติในกิจการทางการเมืองเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินของชีวิตมนุษย์ต่อไปในอนาคตอีกด้วย

พุทธทาสภิกขุ มีพื้นฐานแนวคิดมาจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ใช้วิธีการคัดเลือกธรรมราชาโดยอาศัยขบวนการทางสังคม ซึ่งมีประชาชนเป็นผู้คัดเลือกบุคคลที่มีความเหมาะสมกับตำแหน่งผู้ปกครอง โดยพิจารณาจากการมีธรรม ๓ ลักษณะ คือ ๑) ธรรมอันเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ดี ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ๒) ธรรมที่ใช้เป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น จักกวรรตวิติ ราชสังคหวัตถุ ๓) ธรรมที่ใช้เป็นหลักในการปกครอง คือ ธรรมาธิปไตย คือการปกครองโดยธรรม การที่พุทธทาสภิกขุใช้วิธีนี้ในการคัดเลือกผู้ปกครอง เนื่องจากพื้นฐานแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่า การเป็นผู้ปกครองมิใช่เป็นเพราะชาติกำเนิดที่เกิดมาในวรรณะกษัตริย์ การเป็นผู้ปกครองใครก็เป็นได้ หากเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและได้รับการยอมรับเป็นที่ไว้วางใจจากประชาชน เพราะประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ การที่ประชาชนจะเลือกใครเข้ามาทำหน้าที่ในการใช้อำนาจนั้น สิ่งที่ประชาชนต้องคำนึงถึงก็คือ บุคคลนั้นๆ จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม ใช้ธรรมเป็นหลักในการปกครอง มิใช่อ้างตัวว่าเป็นตัวแทนของพระเจ้า

สรุปความได้ว่าเพลโตและพุทธทาสภิกขุมีความเห็นที่แตกต่างกัน คือ กระบวนการและวิธีการที่จะได้มาซึ่งนักปกครองที่ดี เพลโตเน้นใช้ระบบของการศึกษาเป็นตัวคัดกรองราชาปราชญ์ ส่วนพุทธทาสภิกขุเน้นใช้กระบวนการที่มีมหาชนเป็นผู้คัดเลือก ผู้ปกครองที่ทรงไว้ศีลธรรม มีความเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานมองเห็นประโยชน์ของประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองเป็นที่ตั้ง

^{๒๒} ปานทิพย์ แซ่โค้ว, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเชิงปรัชญา เรื่องธัมมิกราชาและราชาปราชญ์” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๙๐.

๔.๒.๔ เปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครอง

๑) ประเด็นที่เหมือนกัน

จากการเปรียบเทียบรูปแบบของการปกครองที่ดีในปรัชญาตะวันตก เพลโตได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดคือ รูปแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) ที่อำนาจอยู่ที่คนชนชั้นปกครองเพียงชนชั้นเดียว ซึ่งจะผลัดเปลี่ยนวาระกันขึ้นทำหน้าที่เป็นราชาปราชญ์ เป็นการปกครองของคนๆ เดียวที่ดีที่สุด ฉลาดที่สุด เพลโตเห็นข้อบกพร่องของระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองโดยคนหมู่มาก ที่จะทำให้เกิดปัญหานำไปสู่ระบอบเผด็จการแบบทรราช อันเกิดจากความแตกแยกของหมู่ชนชั้นปกครองเอง การปกครองแบบอภิชนาธิปไตยจึงเป็นการปกครองที่ดีกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับกรปกครองในรูปแบบทรราช แต่หากผู้ปกครองที่เป็นคนกลุ่มน้อยนี้หักเหจากเป้าหมายเพื่อสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นกับคนส่วนใหญ่ในสังคม ก็จะทำให้รูปแบบการปกครองโดยคนส่วนน้อย ที่มีเจตนารมณ์ที่ดี มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นการปกครองในรูปแบบคนฉ้อฉลของตนเอง และทำลายความมุ่งมั่นที่จะปกครอง รวมทั้งเกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม และการมีประชากรเพิ่มขึ้นด้วย

ในพุทธปรัชญาเถรวาทพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงรูปแบบการปกครองใน ๒ ระบบ คือ ๑) การปกครองระบบราชาธิปไตย เป็นระบบที่พระมหากษัตริย์มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งเมืองที่เป็นศูนย์กลางในปกครองในสมัยพุทธกาลมีเพียง ๔ รัฐ อันได้แก่ รัฐมคธ มีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสาร เป็นประมุข, รัฐโกศล มีกรุงสาวัตถีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นประมุข รัฐวัชระ มีเมืองโกสัมพีเป็นเมืองหลวง พระเจ้าอุเทนเป็นประมุข และรัฐอวันตี มีกรุงอุชเชนี เป็นเมืองหลวง พระเจ้าจันทปัชโชตเป็นประมุข ๒) การปกครองระบบสามัคคีธรรม ปัจจุบันเราเรียกว่า “ประชาธิปไตย” ซึ่งประเทศที่ปกครองระบบนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพียงแคว้นเดียว คือ วัชชี มีกรุงเวสาลี เป็นเมืองหลวง ยังมีแคว้นศากยะ และพวกมัลละ เป็นวิธีการปกครองโดยสามัคคีธรรมมีการสร้างสถานที่ประชุมตัดสินกรณีกิจต่างๆ ของบ้านเมือง สร้างสภาที่ประชุมเรียกว่า สันฐาคาร เป็นที่ประชุมของรัฐ เทียบได้กับการสร้างรัฐสภาในยุคปัจจุบัน ดังตัวอย่างเรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศลส่งราชทูตไปขอพระราชธิดาของเจ้าศักกะมาเป็นพระมเหสี เพื่อจะได้เป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า พวกเจ้าศักกะทั้งหลายก็เข้าประชุมกันที่สันฐาคาร เพื่อพิจารณาตัดสินเรื่องนี้ และลงมติถือเอาตามที่ประชุมนั้น โดยยกเอาพระธิดาองค์หนึ่งของพระเจ้ามahanามศากยะที่เกิดจากนางทาสี เป็นเหตุให้เกิดข้อพิพาทกับพระเจ้าวิทูทกะในเวลาต่อมา

พุทธทาสภิกขุ เห็นข้อบกพร่องของระบอบประชาธิปไตย ท่านกล่าวว่าระบอบประชาธิปไตยจะเป็นการเมืองที่ดีที่สุดต้องมีธรรมกำกับ แต่ถ้าไม่ประกอบด้วยธรรมแล้วจะเป็นระบบที่เลวร้ายที่สุดกว่าระบบใด เพราะคนในปัจจุบันยังขาดธรรมะ ดังนั้น ระบบประชาธิปไตยไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ เพราะเป็นระบอบที่ดีเกินไปที่จะนำมาใช้กับคนที่มีกิเลส ประชาธิปไตยเสรีนิยมก็เปิดเสรีเต็มที่ แล้วไม่ได้จำกัดขีดว่าเสรีอย่างไร เสรีไปตามอำนาจของกิเลส กิเลสมันก็จะใช้เสรีภาพตามอำนาจของกิเลส แม้อุดมคติจะवादไว้วางงาม แต่ในทางปฏิบัตินั้นเป็นไปได้ ปรัชญาหรือทฤษฎีต่างๆ ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ถ้าไม่ปฏิบัติตามธรรมะ ท่านจึงเสนอประชาธิปไตยแบบสังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา ซึ่งประกอบไปด้วยธรรมแล้วมีการดำเนินการอย่างเผด็จการตามแบบอย่างทศพิธราชธรรม ซึ่งถ้าผู้ปกครองใช้อำนาจอย่างนี้จะไม่ทำให้สังคมเสียประโยชน์ ดังท่านกล่าวว่า “พระราชามีทศพิธราชธรรมนั้น คือสังคมนิยมเต็มรูปแบบในรูปเผด็จการ ทำอะไรได้รวดเร็ว เช่น พระเจ้าอโศกหรือพระราชอื่นๆ อย่างพระเจ้ารามคำแหง นี่ไปดูแลจะเป็นเผด็จการหรือไม่เป็น แล้วได้กระทำอย่างพ่อแม่ลูกปกครองลูกอะไรเช่นนี้ นี่ควรจะกลับมาอีก จงอย่าได้อวดคึกคั่งไคล้เสรีประชาธิปไตยอย่างตัวกูของกู” ดังนั้น พื้นฐานของธัมมิกสังคมนิยมจึงตั้งอยู่บนความร่วมมือร่วมใจของสังคม ในการแก้ปัญหาซึ่งเกิดจากคนจำนวนมาก ที่มาอยู่กันเป็นสังคมโดยมีนักปกครองที่ดีมีศีลธรรม โดยมีศีลธรรมอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑)

หลักแห่งประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งครอบคลุมถึงเรื่องการเมือง เศรษฐกิจและ โครงสร้างทางสังคม ๒) หลักแห่ง การควบคุมตัวเอง และความเมตตากรุณา ซึ่งควบคุมเรื่องความประพฤติส่วนตัว และ ๓) หลักแห่งความเคารพ เมตตา ซึ่งกำหนดท่าทีที่ถูกต้องต่อชีวิตในทุกรูปแบบ

ดังนั้น สรุปความได้ว่าเพลโต และพุทธทาสภิกขุ มีความเห็นที่เหมือนกัน คือ การปกครองที่ดี ให้ถือตัวผู้ปกครองที่สมบูรณ์เป็นหลัก มีจุดมุ่งหมายของประโยชน์ของสังคมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งสอง ท่านเห็นความบกพร่องของระบอบประชาธิปไตย โดยที่เพลโตเชื่อว่า คนเราไม่ได้ถูกสร้างมาให้ทัดเทียมกัน การ ปกครองหรือการเมืองเป็นศิลปะ ซึ่งคนจำนวนน้อยที่มีคุณสมบัติทางด้านความเฉลียวฉลาดเท่านั้นเรียนรู้ บุคคลหรือกลุ่มคนที่เรียนรู้และเข้าถึงศาสตร์แห่งการปกครองเท่านั้นจึงสมควรที่จะเป็นผู้ปกครอง เหมือนที่ศนะ พุทธทาสภิกขุเห็นว่า ระบบประชาธิปไตย เป็นระบบที่ส่งเสริมให้แต่ละคนทำตามกิเลสของตนอย่างเต็มที่ ทำให้ เกิดการเอาเปรียบและการขัดแย้งกัน เพราะประเทศที่เป็นประชาธิปไตยก็เป็นประเทศทุนนิยมเสรีด้วย โดยที่ ผลสำเร็จและความร่ำรวยจะตกอยู่กับคนส่วนน้อย คนส่วนใหญ่จะได้ส่วนแบ่งเพียงเล็กน้อย เพราะเป็นระบบที่ ส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลกระทำตามความต้องการของตนเองอย่างเต็มที่และส่งเสริมทุนในการผลิต ก่อให้เกิด การแบ่งชนชั้นขึ้นคือชนชั้นนายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ

๒) ประเด็นที่แตกต่างกัน

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดทางปรัชญาทางการเมืองการปกครองของเพลโตนั้นก็คือ ผล อันเนื่องมาจากสภาพความปั่นป่วนในนครเอเธนส์ซึ่งเกิดมีการสงครามกลางเมือง และการพ่ายแพ้สงครามเป็น เหตุให้แนวความคิดของคนในสังคมทั่วไปในยุคนั้น ได้ตั้งเป็นข้อสงสัยหยาบยกมาเป็นปัญหาสนใจเกี่ยวกับ ธรรมชาติของคนในสังคมและการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคิดค้นทางการเมืองการปกครองใน นครเอเธนส์นั้น ได้รับแรงกระตุ้นจากแนวคิดการเปรียบเทียบระบบแห่งการปกครองกับนครรัฐต่างๆ ซึ่งการ ปราศัยของนครเอเธนส์ที่มีระบอบการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยต่อพวกสปาร์ตาที่มีการปกครองแบบ คณาธิปไตยในสงคราม จากสภาพบริบทความปั่นป่วนทางการเมืองในนครเอเธนส์นี้เอง เพลโตจึงมีมุมมอง เกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ว่า ประกอบด้วยจิต หรือวิญญาณที่แตกต่างกัน จึงเป็นตัวสำคัญผลักดันให้ มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาไม่เหมือนกัน โดยแบ่งตามสภาพจิตใจของแต่ละบุคคลออกเป็น ๓ ระดับ เพื่อจะ เป็นตัวกำหนดหน้าที่บทบาทของชนชั้นในบริบทการเมืองและรูปการปกครองในอุดมคติ อันได้แก่ กลุ่มที่หนึ่ง เป็นบุคคลที่มีจิตใจอยู่ในภาคตัณหาครอบงำ มีความ ละโมภที่เกิดพื้นฐานมาจากความอยาก จึงมีหน้าที่ในการ ผลิต และสร้างเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับรัฐ ถือว่าชนชั้นพลเมืองมีมากที่สุดในนครรัฐ กลุ่มที่สองเป็น บุคคลที่มีจิตวิญญาณมีน้ำใจครอบครองสังคม เป็นพวกรักเกียรติยศชื่อเสียง มากกว่าทรัพย์สินสมบัติ มีน้ำใจสูง รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ประชาชน มีความอ่อนโยน กำลังกายดี เหมาะแก่การเป็นผู้นำต่อต้านศัตรูภายนอกมากกว่า และให้ความคุ้มครองประชาชนภายในรัฐ และกลุ่มที่สามเป็นบุคคลที่มีจิตวิญญาณประกอบด้วยเหตุผล ให้ ความคุ้มครองประชาชน มีความฉลาด มีปัญญามาก รับรู้อะไรได้รวดเร็ว หมั่นแสวงหาแนวทางศึกษาเล่าเรียน เป็นผู้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการพิทักษ์ผลประโยชน์ของรัฐเป็นที่ตั้ง

การที่เพลโตมีความเชื่อมั่นในบุคคลในกลุ่มที่สาม และยกย่องว่าสามารถเป็นราชาปราชญ์ได้ เพราะเขาเห็นว่า นักปรัชญาเท่านั้นจึงมีความรู้ความสามารถเพียงพอที่จะเป็นผู้ปกครอง และนำความยุติธรรม มาสู่รัฐได้ซึ่งแนวทางแก้ไขปัญหาก็ทำได้เพียงแค่การหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงทุกอย่าง แล้วก็กลับไปสู่ การปกครองระบอบกษัตริย์เหมือนเดิม ที่เรียกว่าระบอบ อภิชนาธิปไตย ซึ่งเป็นระบอบที่อำนาจการปกครอง ยังคงมีอยู่แต่ในกลุ่มคนชนชั้นผู้ปกครองเพียงเท่านั้น ในประเด็นดังกล่าวอาจตีความได้ว่า แนวคิดของเพลโตมี ลักษณะที่จะเป็นพวกประโยชน์นิยม (Utilitarianism) แต่แท้ที่จริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะแนวคิดของกลุ่ม ประโยชน์นิยมมีหลักการคือเน้นความพึงพอใจ (Pleasure) เป็นความสุข แต่เพลโตเห็นว่าความพึงพอใจเป็น

ความสุขขั้นต่ำ และต้องควบคุมไว้ไม่ให้มีมากเกินไป สิ่งที่เป็นประโยชน์หรือสิ่งที่ผู้ปกครอง หรือนักปราชญ์ ต้องการมิใช่ความพึงพอใจ แต่ได้แก่ปัญญา ความจริง ความดีงาม และรัฐอุดมคติของเพลโตมีจุดมุ่งหมาย เหล่านี้แก่ผู้ปกครอง แตกต่างกับแนวคิดพุทธทาสภิกขุที่เน้นจุดมุ่งหมายของสังคมเป็นสิ่งสำคัญ จึงทำให้ท่านไม่ ยึดติดกับวิธีการใดๆ เลย ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากวิธีการใดๆ หากสนองตอบต่อจุดมุ่งหมายของท่านได้แล้ว ท่านถือว่าเป็นวิธีการที่ใช้ได้หมด แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบวิธีการต่างๆ แล้ว พุทธทาสภิกขุกลับเห็นว่า วิธีปฏิบัติงานแบบเผด็จการที่ประกอบด้วยความสามารถให้ผลในทางปฏิบัติได้รวดเร็วกว่าวิธีการอย่างอื่น คำ สอนที่ว่า คุณค่าหรือมูลค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งถูกกำหนดโดยการใช้ประโยชน์ซึ่งก็คืออำนาจในการสร้างความพอใจ ให้แก่ความจำเป็น และความต้องการของมนุษย์ชาติเท่านั้น

ดังนั้น เพลโตและพุทธทาสภิกขุมีความเห็นที่ขัดแย้งในประเด็นของระบอบการปกครองคือ เพลโตนิยมระบอบอภิชนาธิปไตยที่อำนาจการปกครองอยู่ในกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองเพียงชนชั้นเดียวซึ่งเป็น ลักษณะของรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการ แต่พุทธทาสภิกขุไม่เน้นระบอบการปกครองใด เพียงให้ ผู้ปกครองที่มีธรรมเป็นผู้ปกครอง ใช้วิธีการทำงานแบบเผด็จการ เพื่อความรวดเร็วในการพัฒนาบ้านเมือง เพื่อ ประโยชน์ของสังคม และประโยชน์สุขของผู้อยู่ใต้ปกครอง

๔.๓. การวิพากษ์แนวคิดทางสังคมในปรัชญาตะวันตกของคาร์ล มาร์ก และ เพลโต ตามมุมมองของ พุทธปรัชญาเชิงสังคม

แนวคิดทางสังคมในปรัชญาตะวันตกเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ จากแนวคิดเริ่มแรกที่ถูกมองว่า เป็นสังคมนิยมของ เพลโต จนกระทั่งถึงแนวคิดที่สำคัญของสังคมนิยมแบบ คาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งเป็นต้นตอของ สังคมนิยมอย่างแท้จริง สังคมนิยมที่ คาร์ล มาร์กซ์ กล่าวถึงคือ สังคมคอมมิวนิสต์ที่มีเจตนาทำให้สังคมมี สันติภาพหรือสันติสุข อย่างไรก็ตามแม้แนวคิดเรื่องสังคมนิยมของคาร์ล มาร์กซ์ จะถูกกล่าวขานมากที่สุด ก็ใช้ ว่าแนวคิดดังกล่าวจะเป็นที่นิยมของสังคมโลก ประเด็นที่ควรพิจารณาหาข้อบกพร่องของแนวคิด คือ คาร์ล มาร์กซ์และเพลโต มองเห็นปัญหาทางสังคมเหล่านั้นลึกซึ้ง ถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือไม่ อย่างไร เพราะ สถานการณ์ในสังคมของแต่ละยุคสมัยที่นักปรัชญาตะวันตกทั้ง ๒ ท่านมีชีวิตอยู่ ทั้งเพลโตและคาร์ล มาร์กซ์ ต่าง ก็มีชีวิตอยู่ท่ามกลางสภาพสังคมที่มีปัญหา เป็นสังคมที่ต้องการวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง เพื่อคลี่คลายความ ทุกข์ยากของคนในสังคม

เพลโต (plato) มีชีวิตอยู่ในยุคแห่งแห่งความเสื่อมทรามทางศีลธรรม และความยุ่งยากทางการเมือง เขาได้รับความขมขื่นและผิดหวังกับระบบการเมืองที่ล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยที่กลายเป็นเผด็จการ มหาชน ที่ตัดสินประหารชีวิตโสเครตีสผู้เป็นอาจารย์อย่างไม่เป็นธรรม ประกอบกับเพลโตมองเห็นความทุกข์ ยากของประชาชนอันมีมูลเหตุมาจากระบบการปกครองที่ไม่ถูกต้อง แนวคิดทางสังคมของเพลโตจึงให้ ความสำคัญกับจริยธรรมอันสูงส่งและเด็ดขาดกับการปฏิเสธรัฐบาลที่ได้มาโดยการเลือกตั้งจากประชาชน ทั้งหลาย และมาสนับสนุนรัฐบาลโดย “ราชาปราชญ์”(Philosopher King) มาปกครองสังคม ซึ่งเขาเชื่อว่า ปัญญาและคุณธรรมของราชาปราชญ์ จะทำให้สังคมอุดมคติเกิดขึ้นได้ เพลโตเชื่อว่าคนเราเกิดมาต่างกัน แม้จะ มีองค์ประกอบหลักสองส่วนเท่ากัน คือกายกับวิญญาณ กายคือองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหนังมังสาที่สัมผัสได้ เช่นกัน แต่วิญญาณที่ประกอบไปด้วยส่วนประกอบตามธรรมชาติสามส่วนคือ เหตุผล (reason) น้ำใจ (spirit) และ ตัณหา (appetite) ต่างหากที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกัน เพลโตจำแนกคนออกเป็นสามประเภท ประเภท แรกได้แก่คนที่เหตุผลมีกำลังเหนือตัณหาและน้ำใจ ประเภทที่สองเป็นคนมีน้ำใจเหนือเหตุผลและตัณหา และ ประเภทที่สามได้แก่คนที่ตัณหา มีกำลังเหนือเหตุผลและน้ำใจ เพลโตเห็นด้วยกับระบบชนชั้นเพราะเชื่อว่า มนุษย์จะไม่มี ความเท่าเทียมกันอย่างแน่นอน เพราะมนุษย์แต่ละคนมีระดับสติปัญญาที่แตกต่างกัน แนวคิดทาง

สังคมของเพลโตดังกล่าวมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับลักษณะทางสังคมของอินเดียโบราณภายใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่เน้นระบบวรรณะทางสังคม จะมีส่วนที่แตกต่างกันบ้างก็คือ ระบบชนชั้นของเพลโตแบ่งตามระดับสติปัญญาของมนุษย์ ในขณะที่ชนชั้นในสังคมอินเดียเกิดจากความเชื่อในคัมภีร์พระเวทย์ของพราหมณ์ และทั้งสองแนวคิดนี้มนุษย์ทุกคนจะต้องถูกกำหนดหน้าที่ให้ปฏิบัติแตกต่างกัน โดยหน้าที่ตามชนชั้นของเพลโตจะถูกกำหนดด้วยการศึกษาและระดับสติปัญญา ส่วนหน้าที่ในระบบวรรณะของสังคมอินเดียจะถูกกำหนดโดยการยึดถือตระกูลหรือชาติกำเนิดเป็นหลัก ตามความเชื่อที่ว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างมนุษย์จากส่วนต่างๆในร่างกายของพระองค์

จะเห็นได้ว่า ทั้งแนวคิดทางสังคมของเพลโต และ คาร์ล มาร์กซ์ กับแนวคิดทางสังคมในพุทธปรัชญา แม้จะมีเป้าหมายที่เหมือนกัน คือ เป็นสังคมอุดมคติที่มีเป้าหมายทางการเมือง ที่ใช้คุณธรรมและศีลธรรมเป็นรากฐานในการกำหนดคุณค่า และการใช้ชีวิตที่สอดคล้องสมดุลงานความสัมพันธ์ของคนในสังคม แต่วิธีการนำสังคมไปสู่เป้าหมายจะแตกต่างกันคือ เพลโตมองว่าสังคมที่กระจัดกระจายไร้ระเบียบว่าเกิดจาก ลักษณะการปกครองที่มีปัญหา การจัดระเบียบทางสังคมที่ถูกต้องก็คือการแบ่งชนชั้นและกำหนดหน้าที่ที่เหมาะสมตามระดับสติปัญญาของคน โดยมีผู้นำที่มีความรู้และมีระดับสติปัญญาเฉลียวฉลาดเป็นผู้นำที่เรียกว่า “ราชาปราชญ์” ในขณะที่พุทธปรัชญาเถรวาทมองว่า สังคมที่มีปัญหาเกิดจากการกระทำอันมีกิเลสตัณหาของมนุษย์ การแบ่งชนชั้น การแบ่งแยกอาชีพเป็นตัวกำหนดฐานะในสังคม แล้วยกย่องกันตามฐานะที่กำหนดแทนที่จะยกย่องตามธรรมอันพึงปฏิบัติ ดังนั้นแนวคิดการสร้างสังคมที่ถูกต้องตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ การล้มล้างระบบชนชั้นวรรณะในสังคม โดยการเลือกผู้นำที่มีคุณธรรม และสามารถชักนำให้คนในสังคมนำหลักธรรมไปแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิต เป็นผู้นำที่เรียกว่า “ธรรมราชา”

ในบริบทที่ต่างกัน คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx : ๑๘๑๘-๑๘๘๓) นักปรัชญาสังคมผู้เป็นต้นตำรับแนวคิด “สังคมนิยม” (Socialism) ซึ่งมีชีวิตอยู่ในยุคที่มีการปฏิวัติทางการเมืองและการปฏิวัติอุตสาหกรรม ที่ทำให้คนจนได้รับความทุกข์ยากและถูกเอารัดเอาเปรียบ จากยุคการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่มีการนำเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานคน คนจนที่เคยเป็นช่างถูกเปลี่ยนมาเป็นกรรมกรของโรงงานและจะต้องทำงานหนัก อัตราค่าจ้างได้น้อย เป็นสภาพที่น่าเวทนา สิ่งที่เป็นจริงที่คาร์ล มาร์กซ์ เห็นว่าเป็นตัวจัดระบบสังคมคือ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ควบคุม การเมือง และความคิดของคนได้ ดังนั้นวิธีแก้ไขปัญหาคาร์ล มาร์กซ์ นำเสนอคือการแก้ปัญหาที่ “ระบบเศรษฐกิจ” โดยระบบการปกครองแบบเดิมจะถูกเผด็จการล้มล้างโดยชนชั้นกรรมาชีพ (The Dictatorship of the Proletariat) และสังคมจะถูกดูแลโดยสมาคมผู้ผลิตที่มีเสรีภาพในการผลิต และมีอำนาจทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง คาร์ล มาร์กซ์ มองว่ามนุษย์ควรจะมีคุณค่าและมีความเสมอภาคกัน ในด้านการดำรงชีวิตอยู่ตามสมควร ไม่ควรมีระบบชนชั้นที่เอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า แนวคิดทางสังคมของคาร์ล มาร์กดังกล่าว มีส่วนที่คล้ายกับแนวคิดทางสังคมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในแง่ของการไม่ยอมรับในระบบชนชั้นวรรณะ โดยเห็นว่าการแบ่งชนชั้นเป็นสาเหตุของการขัดแย้งในสังคม จะส่วนต่างกันบ้างตรงที่แนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมองความแตกต่างของมนุษย์ที่เกิดจากกรรมหรือผลแห่งการกระทำ ส่วน คาร์ล มาร์กซ์ มองว่ามนุษย์แตกต่างกันเพราะผลผลิตทางเศรษฐกิจ ส่วนเป้าหมายทางสังคม แม้จะเหมือนกันคือ ต่างต้องการสร้างความสงบสุขสู่สังคม แต่มีส่วนที่ต่างกันอีกประการหนึ่งคือ วิธีการของพุทธปรัชญาจะใช้วิธีการสันติวิธี โดยใช้หลักธรรมคำสอนที่แสดงถึงเหตุและผลมาอธิบาย ส่วนแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ ที่มุ่งเน้นการให้ได้มาซึ่งผลสำคัญทางสังคม โดยไม่สนใจหลักคุณธรรมและจริยธรรม

สิ่งที่สามารถยืนยันแนวคิดดังกล่าวได้คือ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ คาร์ล มาร์กซ์ ได้แสดงให้เห็นจุดยืนของการไม่เห็นด้วยในเรื่องความเชื่อในพระเจ้าและการพัฒนาสังคมโดยใช้หลักศาสนา การปฏิเสธศาสนาและ

เริ่มต้นวิเคราะห์ศาสนาด้วยคำพูดที่ว่า “การวิพากษ์วิจารณ์ศาสนา เป็นจุดเริ่มต้นของการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหมด” ตามทฤษฎีของ คาร์ล มาร์กซ ศาสนาคือรากเหง้าของวัฒนธรรมในสังคมหนึ่งๆ เพียงอย่างเดียว ในความเห็นของ คาร์ล มาร์กซ ถ้าต้องการจะเปลี่ยนแปลงทางสังคม จะต้องเปลี่ยนแปลงทฤษฎีของผู้นั้นเกี่ยวกับศาสนาเสียก่อนเป็นอันดับแรก คาร์ล มาร์กซ ให้ความเห็นต่อไปว่า “มนุษย์เป็นผู้สร้างศาสนา ศาสนามิได้เป็นผู้สร้างมนุษย์” ตามทฤษฎีของ คาร์ล มาร์กซ สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ถูกกดขี่ทางชนชั้นมาตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็นสังคมทาส สังคมศักดินา หรือสังคมทุนนิยม และแน่นอนที่สุดผู้ที่ถูกกดขี่ย่อมมีความทุกข์ และพยายามหาวิธีที่จะให้พ้นทุกข์จากเหตุเหล่านั้น การนำหลักศาสนาเข้ามาช่วยอาสาพาคนออกจากความทุกข์ เป็นสัญลักษณ์ของการประท้วงต่อทุกข์ที่เป็นจริงของผู้คนในยามที่ยังไม่มีทางออกที่ดีเท่านั้น

คาร์ล มาร์กซ แสดงให้เห็นถึงการไม่เห็นด้วยกับการนำหลักศาสนามาใช้เพื่อให้มนุษย์พ้นจากทุกข์ ในงานเขียนอันมากมายของ คาร์ล มาร์กซ มีประโยคที่กล่าวอ้างมากที่สุดประโยคหนึ่งคือ “ศาสนาคือฝิ่นของประชาชน” (Religion is the opium of the people) แม้เขาจะไม่ได้ขยายความอย่างชัดเจน แต่คำว่าฝิ่น (opium) ในที่นี้อาจตีความได้เป็นสองอย่าง คือ อาจจะเป็นยาระงับความปวด หรือเป็นยาเสพติด ที่ทำให้ลืมความทุกข์ ซึ่งอาจจะเป็นการเพิกเฉยเพียงชั่วคราว เพราะถูกชักจูงไปถึงโลกหน้า แต่เมื่อหันกลับมาเผชิญกับความเป็นจริงทางสังคม ความทุกข์นั้นย่อมจะบังเกิดขึ้นอีก มาร์กซ ไม่เชื่ออำนาจดลบันดาลจาก “พระเจ้า” แต่เชื่อว่ามนุษย์เป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์เอง การจะนำพาตนเองออกจากความทุกข์ยากจากสถานะสภาพทางสังคมในขณะนั้นมีวิธีเดียวคือ การปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพ และสร้างผู้นำขึ้นมาดูแลผลประโยชน์ โดยไม่จำเป็นต้องมีสถาบันการปกครองเท่านั้น

สำหรับแนวคิดทางสังคมในพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประเภท “อเทวนิยม” (Atheism) ซึ่งไม่เชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระเจ้าเช่นกัน ซึ่งกรณีดังกล่าวดูเหมือนว่าแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ จะสอดคล้องกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนามากกว่าจะขัดแย้ง เพราะทั้งพระพุทธเจ้าและคาร์ล มาร์กซ ต่างก็ไม่เห็นด้วยในเรื่องอำนาจการดลบันดาล และเน้นการพึ่งพาตนเอง เพียงแต่ว่าในขณะที่คาร์ล มาร์กซ หาทางรอดในสังคม โดยเลือกใช้วิธีปฏิวัติชนชั้นด้วยความรุนแรง ไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมบางครั้งดูเหมือนจะเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคลของมนุษย์เสียด้วยซ้ำ ในขณะที่พระพุทธเจ้ากลับทรงใช้หลักเมตตาธรรมและสันติวิธีในการนำมนุษย์สู่ความหลุดพ้นทั้งปวง แนวคิดทางสังคมที่ปฏิเสธ หลักศาสนา ของ คาร์ล มาร์กซ ถูกวิพากษ์โดยพุทธทาสภิกขุที่มองว่าปัญหาทางสังคมทั้งหมดเกิดมาจากสังคมที่ทั้งพระเจ้า, ทั้งธรรมะ ทั้งศาสนา มาแล้วตามลำดับ และทวีความรุนแรงขึ้นเหตุเกิดเพราะในยุคของคาร์ล มาร์กซ ช่องว่างระหว่างสังคมเป็นไปอย่างสุดขั้ว คนจนก็ยากจนที่สุดส่วนคนรวยก็ร่ำรวยที่สุด และเนื่องจากคนส่วนใหญ่ในสังคมถูกตีค่าด้วยจำนวนผลผลิต คนในสังคมจึงเริ่มเป็นทาสของวัตถุนิยม ไม่มีจิตสงบพอ ที่จะย้อนหลังไปหาพระเจ้า หรือไปหาพระธรรม. ไม่มีเวลาที่จะรอกการแก้ไข ด้วยวิธีสังคมนิยมตามแบบของพระเจ้า. ดังนั้นก็จำเป็นต้องอยู่ดี ที่จะต้องใช้วิธีการแก้ไขอย่างขอไปที ตามแนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ

ดังนั้น เราจึงสรุปความได้ว่า สังคมที่พึงปรารถนาตามแบบ “อุดมรัฐ” และสังคมแบบ “อัมมิกสังคมนิยม” เป็นสังคมนิยมอุดมคติเหมือนกัน โดยทั้งสองท่านเห็นว่า เป็นแนวคิดที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นสังคมในอุดมคติที่พึงปรารถนา และเสนอแนะแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้สังคมอุดมคตินั้นเป็นจริง ซึ่งทั้งสองท่านเชื่อว่า ต้นหาความยากและความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาในสังคม จึงต้องทำให้คนในสังคมมีคุณธรรมกับธรรมะเป็นตัวควบคุมจิตใจ เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของสังคมเป็นที่ตั้ง ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ ที่ให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจมากกว่า และใช้วิธีการปกครองที่เข้มงวดกว่าอย่างชัดเจน เช่น การต่อสู้ระหว่างชนชั้นทุนนิยมกับชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งอาศัยการเปลี่ยนแปลงโดยวิธีการปฏิวัติแบบรุนแรง เน้นเป้าหมายโดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมใดๆ

๔.๔. สรุปและอภิปรายโต้แย้ง

สังคมนิยมเป็นสังคมอุดมคติอีกรูปแบบหนึ่งที่มีนักปรัชญาหลายท่านพยายามนำเสนอ แนวคิดส่วนใหญ่จะมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ไม่ได้แตกต่างไปจากสังคมอุดมคติในรูปแบบอื่นๆ แนวคิดส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นที่จะให้องค์ประกอบแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ คือ ธรรมชาติ มนุษย์และสังคม ที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันด้วยดีและมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อกัน มนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่จะประสานให้องค์ประกอบอื่นๆดำรงร่วมอยู่อย่างสมดุล ซึ่งส่วนใหญ่จะมองว่ามนุษย์จะเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะต้องได้รับการพัฒนาให้ถึงขีดสูงสุด ที่จะต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติแล้วนำหลักธรรมมาจัดสรรสังคมให้มีสภาพเกื้อกูลกัน และเมื่อนั้นสังคมในอุดมคติก็จะสามารถเกิดขึ้นได้ การเข้าถึงรูปแบบสังคมนิยมตามทัศนะต่างๆย่อมมีวิธีที่แตกต่างกัน ซึ่งอาจตั้งสมมติฐานได้ว่าอาจเกิดจากความไม่พอใจสภาพความเป็นอยู่ในบริบทของสังคมนิยมนั้นๆ และพยายามรื้อร่นไปสู่อุดมคติที่ถูกคาดหวังเอาไว้

สังคมนิยมโดยทั่วไปหมายถึง ลัทธิหรือหลักการอย่างหนึ่ง ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประโยชน์ในการมีสถาบันการปกครองที่ตกอยู่กับสังคมหรือคนส่วนใหญ่ สังคมนิยมจะมีหลักการสำคัญโดยทั่วไปคือ ต้องการให้สังคมมีความรับผิดชอบในการให้ความยุติธรรมและความเสมอภาคแก่บุคคลทั่วไป โดยให้มนุษย์ทุกกลุ่มได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันทางการผลิต ไม่ต้องคำนึงถึงสถานภาพของบุคคล และมีสิทธิพิเศษในระบบเศรษฐกิจ หรือได้รับส่วนแบ่งจากการผลิตมากกว่าสมาชิกอื่นๆ สังคม

สังคมนิยมในทัศนะของเพลโต เป็นลัทธิคอมมิวนิสต์แบบดั้งเดิม (Primitive Communism) เป็นรูปแบบสังคมคอมมิวนิสต์ในยุคดึกดำบรรพ์ ที่มนุษย์ยังไม่เจริญมากนัก ไม่มีสมบัติส่วนตัว ไม่มีระบบครอบครัว ผลผลิตที่เกิดขึ้นถือเป็นของกลางของชุมชน รูปแบบของสังคมนิยมในทัศนะของเพลโตจึงมีความแตกต่างจากสังคมนิยมของ คาร์ล มาร์กซ์ และนักสังคมนิยมสมัยใหม่คนอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่จะสร้างสังคมแบบคอมมิวนิสต์ที่มีจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพลโตเชื่อว่าสังคมที่ไม่มีการจัดระบบการเมืองการปกครองแบบอูทมรัฐจะเป็นรัฐที่ดีไม่ได้ เปรียบเหมือนกับร่างกายที่มีเชื้อโรค ร่างกายที่ดีไปมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับคนที่มีร่างกายที่มีเชื้อโรคนั้น จะทำให้ติดเชื้อโรคภัยได้ เหตุนี้ระบบการเมืองในอูทมรัฐของเพลโต จึงเป็นรัฐที่ปิดและตายตัวไม่เปิดสังคมออกไปสู่โลกภายนอก^{๒๓} ในขณะที่แนวคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ มีพื้นฐานแนวคิดคือ หลักวัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) และทฤษฎีค่าแรงงานและแรงงานส่วนเกิน (Labor Theory of Value and Surplus Value) ซึ่งมาร์กเห็นว่าสังคมที่ดีจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดจากการขัดแย้งและการต่อสู้ทางชนชั้น (Class conflict and Class struggle) โดยอาศัยการปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ ที่ทำให้ปัจจัยการผลิตและกระบวนการผลิตต่างๆเป็นกรรมสิทธิ์ของสังคมทั้งหมด จนกระทั่งเมื่อกระบวนการผลิตถึงยุคแห่งความก้าวหน้าถึงจุดๆ หนึ่งรัฐจะสลายตัวไป (State will wither away) และเข้าสู่สังคมคอมมิวนิสต์ในที่สุด ในยุคนี้นักคนจะทำงานอย่างเต็มที่ และได้รับสิ่งต่างๆจากผลงานของตน (Form each according to his ability, To each according to his work) โดยมีหลักการว่า ทุกคนต้องทำงานตามความสามารถของเขา และได้รับสิ่งต่างๆ ตามความต้องการของเขา (Form each according to his ability, To each according to his need)

ในขณะที่พุทธทาสภิกขุเชื่อว่าสังคมที่ดี ต้องเป็นสังคมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรม เพราะธรรมเท่านั้นจึงจะสร้างสังคมที่นำความเจริญมาสู่โลกได้ แม้พุทธทาสภิกขุจะไม่ได้กล่าวว่า ระบบการปกครองแบบใดดีหรือแบบ

^{๒๓} พระสานนท์ จรณธมโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ และเปรียบเทียบแนวคิดทางการเมืองของเพลโตกับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)”, หน้า ๒๘.

ใดเลวที่สุด แต่ท่านได้วิพากษ์วิจารณ์ระบบประชาธิปไตยและทุนนิยมในทางลบโดยแสดงทัศนะสนับสนุนสังคมนิยม แต่ไม่ได้ต้องการให้เป็นสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์ ท่านได้เสนอแนวคิดเรื่องธรรมะและธรรมชาติ ที่ทำให้นายทุนและชนชั้นกรรมาชีพ แต่จะมีระบบที่ประกอบด้วยธรรมที่ถูกต้องและจริงๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้สามารถที่จะสรุปได้ว่าคุณค่าของความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ พิจารณาได้ ๒ ส่วน คือส่วนแรก ในฐานะหลักการ หรือคุณค่าทางด้านจิตใจ หลักการใดก็ตามถ้าประกอบด้วยหลักธรรมแล้วเป็นระบบการเมืองที่ถูกต้อง และส่วนที่สอง ด้านระบบการปกครอง ที่เห็นว่าการปกครองที่ใช้วิธีเผด็จการโดยมีธรรมกำกับเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะระบบการดำเนินการโดยอำนาจจากบุคคลคนเดียวในการตัดสินใจ ย่อมจะทำให้การดำเนินงานสำเร็จรวดเร็วและประสิทธิภาพ แนวคิดทางสังคมของพุทธทาสภิกขุถือว่าเป็นมิติทางสังคมที่เน้นระบบจริยธรรม เน้นการสำนึกในหน้าที่ที่มีต่อสังคมส่วนรวมสูงสุด และไม่ติดอยู่กับจริยธรรมระดับปัจเจกบุคคล ท่านได้ขยายแนวความคิดนี้ว่า “ทุกคนเจียดประโยชน์ของตนตามแต่จะเจียดได้ เพื่อประโยชน์แก่สังคมและไม่กอบโกยส่วนเกิน ใครมีอำนาจและมีกำลัง ส่วนเกินผลิตได้ แต่ส่วนที่เหลือจากการที่ตนต้องกินต้องใช้ให้เป็นไปเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคม”^{๒๔} ดังนั้นสังคมที่ดี ในทัศนะของท่านพุทธทาสจะต้องมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ถูกต้อง อยู่บนพื้นฐานของธรรมะที่สอดคล้องและเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ ทำให้คนที่แตกต่างทางฐานะและชนชั้นกันสามารถอยู่ด้วยกันได้

พุทธทาสภิกขุ มองเห็นการเมืองระบบสังคมนิยมแบบคาร์ล มาร์กซ์ ในมุมมองของมูลเหตุที่เกิดระบบการปกครองว่าเป็นระบบของการเมืองที่ทำให้เกิดสังคมที่ประกอบด้วยความอาฆาตจองเวร โกรธแค้น น้อยเนื้อต่ำใจ ใช้กิเลสเข้าใส่กันระหว่างชนชั้นและนิยมแก้ไขปัญหาคับด้วยความรุนแรง ซึ่งสาเหตุเหล่านี้เป็นผลจากการบีบคั้นจากระบบทุนนิยม จึงเป็นสังคมที่ไม่สมบูรณ์ แต่ก็ยังดีกว่าระบบประชาธิปไตยที่ผู้ปกครองไม่มีธรรมกำกับ เพราะสังคมนิยมยังมีกฎเกณฑ์ในตัวของมันเองและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แม้จะนำไปใช้กับคนที่ไม่มีความศีลธรรม ระบบนี้ก็ยิ่งปลอดภัยกว่าระบบที่ไม่เห็นแก่ผู้อื่นด้วย^{๒๕} ดังนั้น ท่านจึงไม่ได้สนับสนุนระบบการเมืองระบบใดระบบหนึ่งในสมัยปัจจุบัน แต่ท่านเสนอว่า การที่จะแก้ปัญหาและข้อบกพร่องของระบบการเมืองต่างๆ โดยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนากับการเมืองระบบนั้นๆ คือแบบ “ธัมมิกสังคมนิยม” ตามแนวคิดทางการเมืองของท่าน^{๒๖} แต่อย่างไรก็ตามแม้แนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาส จะถูกกล่าวถึงอย่างมากมายก็ตาม แต่แนวคิดดังกล่าวก็มีนักวิชาการหลายท่านที่กล่าววิพากษ์วิจารณ์เพราะมองว่าเป็นระบบแนวคิดทางสังคมนิยมที่ยากจะปฏิบัติในสังคมระดับโลกียะ เช่น การวิพากษ์ของ ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้วิพากษ์วิจารณ์ไว้ว่า แนวคิดของพุทธทาสภิกขุเป็นการอธิบายที่สนับสนุนกระแสการเมืองโดยดัดแปลงสังคมนิยมให้เป็นแบบพุทธอิงหลักธรรมคำสั่งสอนในพระไตรปิฎก จนเห็นได้ชัดว่าสังคมนิยมแบบของท่านพุทธทาสไม่ใช่สังคมนิยมที่พูดกันโดยทั่วไปเพราะไม่ได้พูดถึงหลักการอันเป็นหัวใจของสังคมนิยม ซึ่งทำให้คิดได้ว่าท่านไม่สนใจ หรือไม่ท่านก็อาจไม่เข้าใจหลักการดังกล่าว ท่านเข้าใจสังคมนิยมอย่างพื้นๆ คือเข้าใจอย่างที่คุณทั่วไปซึ่งได้อยู่ในกระแสการเมืองสมัยนั้นเข้าใจ มิใช่เข้าใจอย่างนักวิชาการทางปรัชญาการเมืองหรือปรัชญาเศรษฐกิจ เข้าใจกัน หรือ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมแบบเผด็จการของพุทธทาสภิกขุ โดยให้ความเห็นว่า “แนวคิดท่านพุทธทาสมีจุดอ่อนอยู่ที่เรื่อง นักเผด็จการ เพราะนักเผด็จการไม่เคยมีธรรมะ

^{๒๔} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า ๓๔.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, หน้า ๕ .

^{๒๖} อัญญดา แก้วกองกุล, “การศึกษาเปรียบเทียบ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางศาสนาในทางการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ และมหาตมะ คานธี”, หน้า ๕๐

แล้วเป็นอย่างนี้ทุกหนทุกแห่ง เพราะเรายอมให้นักเผด็จการมาปกครองเรา แม้แต่สมภารในวัดแทบทุกวัดก็เป็นนักเผด็จการ รวมทั้งท่านพุทธทาสเองด้วย”การวิพากษ์วิจารณ์ของ ปรีชา ช่างขวัญยืน ในแง่ที่ว่า ธรรมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาสอิงหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกมากเกินไปนั้นผู้วิจัยมองว่าเป็นสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพราะในสังคมของผู้ครองเรือนแล้ว แนวปฏิบัติที่เคร่งครัดบางอย่างไม่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตที่ประกอบไปด้วยภาระหน้าที่ในสังคมมนุษย์ ในส่วนของ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ผู้วิจัยมองว่า ท่านกล่าวเหมือนจะไม่พยายามจะเข้าใจถึงความหมายและเจตนารมณ์ของคำว่า “เผด็จการ”ตามแนวของพุทธทาสภิกขุ